ÖZERK KURUMLAR

ÖZERKLİK ÜZERİNE

ORUÇ ARUOBA

- Türkiye'de 1961 Anayasa koyucularının, 1950-60 dönemindeki baskıcılık yüzünden doğan, özgürlüklerle ilgili kaygılar sonucu, buldukları çözüm özerkliğe yönelmişti.

- Gerçek bir demokrasi, kurumların özerkliklerinden gelen güçle ayakta durabilir.

Doğru,hem kendinin hem yanlışın ölçüsüdür.
SPİNOZA'

1961 Anayayasıyla Türkiye'nin toplum yaşamına giren, bu Anayasayla çeşitli devlet kurumlarına tanınan özerklik, kendisini belirleyen Anayasa ile birlikte değişiklikler, yeniden-biçimlendirmeler bekleyedursun, Anayasa değişikliklerinden önce (bir 'kurucu meclis'in oluşturulmasından önce) bu kurumları ilgilendiren ve belirleyen yeni yasaların çıkarılması söz konusu oldukca, özerkliğin kendisi de bir tartışma konusu olacağa benzer. Burada, böyle bir tartışmaya katkısı olur düşüncesiyle, bazı noktalar belirtmeğe çalışıyoruz. Hareket noktamız da, bugün daha çok bir hukuk kavramı olarak görülen "özerkliğin" asıl ana-kucağı olan felsefe: "Özerklik" —birçok (belki de bütün) 'dişe dokunur' hukuk kavram(lar)ı gibi— hukuğa felsefenin armağan ettiği bir kavramdır.

Dilsel bakımdan, Grekçe aslındaki ek-kök bağlantasının Türkçe'ye aktarılmış biçiminde de görüldüğü gibi, "kendinden-yasayıcılık" anlamına gelir: "özünden-erklik" Osmanlıca'daki "muhtariyet" de, "kendi-kendine-egemenlik" gibi yakın, ama (belki de tarihsel nedenlerle) Batı kaynaklı anlamın tam gücüne ulaşmayan bir anlam dilegetiriyor. Karşıt kavram olan "yaderklik" ise, "başkasının-yasayıcılığı-altında-durma" gibi bir anlama geliyor; akla gelen Osmanlıca "gayri-ihtiyarı" ise "istemeden", "kendi isteği olmadan" demek.

Kavramın felsefede geçirdiği serüvenin bir doruğunda Kant durur. Kant, geleneksel "isteme özgürlüğü" sorununu bu kavramla çözer: Hem özgür, hem de başı-boş olmayan, gelişigüzel olmayan bir eylem, kendine-yasa-koyuculuk yoluyla olanaklıdır. Serüvenin karşıt doruk noktası ise Hegel'dir: Özgürlük, ancak, kendi dışında oluşmuş kaçınılmaz yasalılıklara tam bir boyuneğmeyle olanaklıdır. Konunun 'felsefı' tartışmasını bir yana bırakırken, şunu belirtelim: Tarih içinde, genel çizgileriyle 'özgürlükcü' hukuk/toplum düzenleme ülküleri Kant'tan, 'mutlakiyetci' düzenleme ülküleri ise Hegel'den esinlenmiştir.

Yüzyılımızda, Faşizm ve Stalinizm'den sonra, "mutlak devletçilik" yolunun varabileceği nokta açıkca ortaya çıkınca, yeni düzenlemeler, gittikçe sık bir biçimde, özerklik düşüncesine başvurmağa başladı. 1945 sonrası düzenlenen Batı anayasalarında bu açıkca görünür. İçinde yaşadığımız günlerde de, doğu tipi mutlakiyetçilik içinde görünen hareketler, örneğin Polonya'da merkeziyetçi devlete rağmen kurulan bağımsız sendikalar, aynı yönelimi gösteriyor.

Türkiye'de de 1961 Anayasa koyucularının, 1950-60 dönemindeki baskıcılık yüzünden doğan, özgürlüklerle ilgili kaygılar sonucu, buldukları çözüm özerkliğe yönelmişti. Bugün ise, aynı özgürlüklerin sözde 'kötüye' kullanılmaları sonucu, Türkiye yeni bir anayasaya yönelirken, yeni düzenlemelerde özerkliğe karşı eğilimlerin ağır basacağı anlaşılıyor.

Biz burada 'somut' tarihsel koşulların tartışmasına girecek değiliz. Başlangıç noktamız felsefe olduğuna göre, ona yaraşır bir 'soyutluk'la, yazımız, yalnızca bir kavram irdelemesi biçiminde yürüyecek. Ama, sonuç olarak, özerklik yanlısı bir görüş oluşturmağa çalışacağız.

Özerkliğe niçin gerek olsun toplum yaşamında?

Bu soruya, özerkliğe gereksinme duyulan alanları, yani, bilgi ve düşünce alanlarını ele alarak girelim. Burada, özerkliğin toplum işlerinde söz konusu olduğu alanların, bilginin ve düşüncenin üretildiği ve iletildiği alanlar olduğu çıkıyor. Bu alanlarda iş gören kurumlar arasında, Üniversiteleri, Dil Kurumu, Tarih Kurumu, İstatistik Enstitüsü vb. gibi araştırma ve bilgi yayma kurumlarını, Radyo-Televizyon gibi kitle haberleşme kurumlarını, ve en genel çerçevesiyle basını sayabiliriz. Bunlardan, dolaysız olarak devlet kurumu olmayanlarını (gazeteler, özel haber ajansları, dernek niteliğindeki kurumlar) bir kenara bırakabiliriz; çünkü bunlar üzerinde bir devlet kurumunda olabileceği gibi, doğrudan doğruya siyasal iktidarın denetimi söz konusu olmadığından (tabıı, basın özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü gibi özgürlükler olduğu sürece), bunlar için özerkliğin sağlayabileceğini, bağımsızlıkları sağlayabilir. Demek ki özerklik, devletin siyasal iktidarca (dar çerçevede hükumetce, geniş çevçevede iktidarda bulunan siyasal parti ya da partilerce) yönetilmesinin çerçevesine giren kurumlar için söz konusudur. Özerklikten beklenen de, en geniş anlamıyla, bu kurumları siyaset dışı tutmağa yaramasıdır.

KURUMLAR VE SİYASET

Bu kurumların siyaset dışı tutulmaları niçin gerekli sayılır?

Bu soruya da, siyaset dışı tutulmadıklarında ne olduğuna örnekler vererek girelim: Almanya'da Nazi döneminin "Propaganda Bakanlığı"; SSCB'nde Stalin döneminin "Bilim Akademileri" ABD'nde McCarthy döneminin "Üniversiteler"i. Bu tarihsel örneklerin ortak özelliği, yalanın kurumlaştırılması, bilginin siyasallaştırılması, düşüncenin yandaşlaştırılmasıdır. Bilgi ve düşünce hizmete koşulmuştur: Bir dünyagörüşünün, bir politikanın, bir çıkarın hizmetine.

Bu durum, herşeyden önce, bilginin kendi yapısına aykırıdır: Bilgi, ancak bir özgür tartışma ortamında üretilebiliyorsa, ancak açık bir eleşti-

ri süzgecinden geçebiliyorsa, bilgi olarak çıkabilir ortaya. Oysa, bilgiyi yandaşlaştırmağa, siyasallaştırmağa çalışan tutumun ilk bozduğu, engellediği şey, bu tartışma ve eleştiri ortamıdır. Böylelikle, daha başından kendi kuyusunu kazar: Kendisini savunacağını, temellendireceğini umduğu bilgiyi kendisi bozar, kanı, inanç durumuna sokar. Kanılar ile inançlar ise zaten hep yanlıdır. Böylelikle, böyle tutumlar, bilgiden edinmeğe çalıştıkları yansızlık görüntüsünü hemen yitirirler. Nitekim, tarihin akışı içinde, kendilerinden sonra gelen ve bir ölçüde yansız olabilen bakışlar, bu tutumların yanlılığını hemen görürler, lânetlerler. Bütün inandırma çabalarına, bütün saklama çabalarına karşın, yukarıda verdiğimiz üç örnekte de böyle olmuştur. Bilgi, kendisine takılan her yalan boyunduruğunu eninde sonunda kırar, açar.

Öte yandan, insan işlerinde, toplum işlerinde sağlam bilgi yerine kanı ve inançlara, yan tutan düşüncelere dayanan bir tutum, kaçınılmazca, haksız, insanlık-dışı bir yola girer; bu yolun sonunda ise kan vardır. Yalan, kaçınılmazca, cinayet işler. Çünkü hak, ancak bilgiye dayanıyorsa haktır; insanca olan herşey, ancak doğrular üzerine kurulabilir. "Haklı" ile "doğru"nun neredeyse aynı anlama gelmesi boşuna değildir. Bir mahkemede yanlışlar nasıl suçsuzların haksızlığa uğramasına yol açarsa, daha geniş alanda, toplum işlerinde de doğru bilgilere dayanmayan —en azından dayanmağa çalışmayan— bir tutum, ister istemer harcanmalara yol açar.

TEK DOĞRU(!)

Buna dayanarak, şöyle düşünülebilir: Denebilir ki "tek doğruyu bulabilirsem, tartışmayı, eleştiriyi bir kenara bırakıp, işleri daha çabuk, daha iyi görebilirim." Bu, temelinden çürük bir düşüncedir. Çünkü bilgi, kendisini tek doğru saymağa başladığı anda, bilgi olmaktan çıkar. Bilgi tarihi, "tek doğru benim" demeğe başlamış bilgi sistemlerinin yıkıntılarıyla doludur. Kendini tek doğru saymağa başlamış bir sistem, yapabileceğinin sınırına ulaşmış, tükenmiş demektir; bu noktada da yobazlaşma başlar. Oysa bilgi tarihi, sonu olmayan bir akıştır, dur-durak tanımayan bir ilerlemedir. Bu yol üstünde varılan her nokta, daha ileriye gideceklerin yolunu açar; dayanılan her duvar, geleceğe açılacak bir kapıdır. Ancak bu yol açıcılığı başarabilen bilgi, sahici bilgidir; ancak başka bilgilere kapı olabilen bilgi, bilgi olma işlevini yerine getirebilir. Bilgi yolunun son durağı yoktur, çıkmaz sokağı yoktur. Bilgiye bir son durak bulmağa çalışan tutum ise, onu kendi çıkmaz sokağına sokar —farkında değildir ki asıl çıkmaza giren, kendisidir. Kendini tek doğru sayan bilgi, kanıya dönüşür, yobazlaşır, zorbalaşır; ama sonunda yeni bilgiye yenik düşer, yıkılır, kırılır, geride kalır. Kapı olmak istemeyen duvar, yıkılmağa mahkumdur.

Bu süreci, bilgi tarihinde olduğu kadar, siyasal tarihte de görebiliriz. Tarih boyunca, kendinden sonraki gelişmelere olanak tanıyan, olanak hazırlayan tutumlardan kaynaklanan siyasal olaylar, kendilerinden sonra şükranla anılmış; buna karşılık, 'en son' sistem, 'en iyi' sistem olmağa çalışan, kendini kıpırdatılamaz biçimde yerleştirmeğe çalışan, böylelikle de gelişmeyi durduran, geleceğe açılmayan siyasal tutumlardan kaynaklanan olaylar, tarihe kara sayfalar olarak geçmiştir. Bunun en son örneğini, yarım yüzyılı aşkın Franco yönetiminin, Avrupa'nın bu en 'köklü' diktatörlüğünün çöküp yıkılmasında, yerini demokrasiye bırakmak zorunda kalışında gördük. Bu dönemin ürettiği kafa tipinin artığı, parlamento baskıncısı, eli tabancalı eşkiya da, bütün dünyanın gözleri önünde, haklılığın, doğruluğun gücüyle karşısına dikilen yaşlı parlamento başkanının yiğit tutumu önünde, zavallılaştı, hiçleşti...

Aynı çerçeve içinde, düşüncenin durumuna baktığımızda, düşüncelerle ilgili, düşüncelerin üretildiği, iletildiği, yayıldığı kurumlar için özerkliğin gerekliği daha da belirginleşiyor: Düşünce için, hele siyasal düşünce için, 'en doğrusu', 'en iyisi' diye birşey söz konusu olamaz. Hem de, düşünce için, bilgide söz konusu olabilen, belirli bir dönemde, bir bilginin o dönem için 'en' doğru olması gibi bir durum bile söz konusu değildir; çünkü, siyasal yaşamda, topluma belirli bir gelişme, değişme yönü vermek isteyen, birbirlerine "sen yanlışsın, ben doğruyum" diyen birden fazla düşünce vardır herzaman, olması da gereklidir. Bunlardan hiçbiri, düşünce olarak, ötekilerden 'daha doğru' değildir. Toplumun hangi yönde geliştirilmesi, değiştirilmesi gerektiği konusunda yanılmazca doğru olabilecek bir düşünme biçimi olamaz. Bu, 'bilimsel temellilik' savlarıyla ortaya çıkan iktisat görüşleri için bile (hatta belki en çok onlar için) böyledir. Örneğin, enflasyonla savaşmanın 'tek' ya da 'en iyi' yolu hangisidir —para arzını kısmak mı?— mal arzını artırmak mı?— üretimi artırmak mı?— tüketimi kısmak mı?— ihracatı artırmak mı?— tasarrufa özendirmek mi?— yatırımları kısmak mı?— Hatta hatta, acaba enflasyonla savaşmak 'iyi' mi? İktisadı büyüme oranı düşmediği sürece, enflasyona da evet denilemez mi?— Bütün bunlara bir yanıt verebilmek, toplumun hangi yönde değiştirilmesinin istendiğine dayanır, hangi yönde değiştirilmesinin gerektiğine değil; çünkü böyle bir 'gereklik' yoktur.

HAYATİ ÖNEM

Bütün demokratik mekanizmalar da buna dayanır: Topluma verilmesi 'gereken' tek bir yön bulunmadığından, bu konuda çeşitli düşüncelerin açıkça ve açıkta tartışılmasına bu yüzden gerek duyulur; her vatandaş ölçüp-biçip, görüp-düşünüp, kendi oyunu belirlesin; böylelikle de toplumun yönlendirilmesinde, çeşitli ağırlıklı düşünceler, kendi ağırlıklarınca temsil edilebilsin.

İşte, böyle bir ortamda gelişebilecek demokrasi için, bilginin ve düşüncenin özerkliği, hayatı önem taşır. Gerçek bir demokrasi, herşeyin, ama herşeyin, açıkça ortaya konabildiği, tartışılabildiği bir ortam gerektirdiğine göre, bütün bu tartışmaların üzerinde yürütülebileceği sağlam bir bilgi üretimi, bu bilgilerin sağlıklı bir biçimde yayılabileceği bir bilgi iletme temeli, ve bütün bunların da çeşitli açılardan ele alınabileceği, yorumlanabileceği bir düşünce temeli gerekir.

Gerçek bir demokrasi, ancak bu temel üzerinde, bu temeli oluşturacak kurumların özerkliklerinden gelen güçle ayakta durabilir. Bu özerklik ve onun sağlayacağı özgürlük ortamı güçsüzleşirse, tek yanlı çıkarlara dayalı, tek yanlı düşüncelere dayalı, "tek ben" diyen siyasal eğilimler meydanı boş bulur, birbirleriyle itişmeğe, boğazlaşmağa başlar, siyasetin soğukkanlı tartışma alanı sıcak kana bulanır. — 'Tek yol'lardan az mı çektik şimdiye dek?... ●

Arayış Dergisi, 27 Haziran 1981, Sayı: 19

EVV3L: http://evvel.org

Oruç Aruoba İlgileri: http://evvel.org/ilgi/oruc-aruoba